

Биылғы жылы Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы жарияланғанын көзі қарақты оқырман жақсы біледі. Аталмыш мақалада Президент туған жер, туған өлке жайлы толғана келе, былай дейді: «Патриотизм кіндік қаның тамған жеріңе, өскен ауылыңа, қалаң мен өңіріңе, яғни туған жеріңе деген сүйіспеншіліктен басталады.

«Байтақ даладағы бабалар ізімен»

Сол себепті, мен «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынамын. Оның ауқымы ізінше оп-оңай кеңейіп, «Туған елге» ұласады. ...Бағдарлама неге «Туған жер» деп аталады? Туған жер - әркімнің шыр етіп жерге түскен, бауырында еңбектеп, қаз басқан қасиетті мекені, талай жанның өмір-бақи тұратын өлкесі. Оны қайда жүрсе де жүрегінің түбінде әлдилеп өтпейтін жан баласы болмайды. Туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша іңкәрлікпен атсалысу - шынайы патриотизмнің маңызды көріністерінің бірі. Бұл кез келген халықты әншейін біріге салған қауым емес, шын мәніндегі ұлт ететін мәдени-генетикалық кодының негізі.

...Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуге тиіс.

...Біз жат идеологиялардың әсері туралы айтқанда, олардың артында басқа халықтардың белгілі бір құндылықтары мен мәдени символдары тұрғанын есте ұстауымыз керек. Тиісінше, оларға өзіміздің ұлттық құндылықтарымыз арқылы ғана төтеп бере аламыз. Қазақстанның қасиетті жерлерінің мәдени-географиялық белдеуі - неше ғасыр өтсе де бізді кез келген рухани жұтаңдықтан сақтап, аман алып шығатын символдық қалқанымыз әрі ұлттық мақтанышымыздың қайнар бұлағы. Ол - ұлттық бірегейлік негіздерінің басты элементтерінің бірі».

Санасында сәулесі бар, сөз түсінер азамат

93-тегі қария Дулат Әбдірашұлы мен «Қазақстан - Павлодар» телеарнасының журналисі Әсел Жақсыбай

қайтыс болған адамдар сол өңірлерден өзінің мәңгілік мекенін тапқан. Атап айтар болсақ: Ақмола облысының Бурабай ауданындағы

абыз Жанайдарұлы және Айдаболдың үш мырзасы -Төкі Шоңұлы, Добан Шаржауұлы, Шоркен Ақынұлы секілді тарихи тұлғалар -

Құлболды батыр-әулие кесенесі

жылдар Райымбекұлы болып қате жазылып келді. Шындығында ол Райымбектің інісі Райдың ұлы. Мәшһүр жазбаларында да, Күлік шежіресінде де тура солай. Біз бұл туралы бірнеше мәрте жазғанымызбен, өкінішке қарай, ешкім қаперіне алмай келе жатыр. Ал, Көтешті ақын қаза болған Шерудің ағашы Балықты көлінен 20-25 шақырым шамасында, солтүстік-шығысқа қарай әкеп жерлеген.

Ерейментаудағы Елтай ауылының жанындағы Едіге өзенінің жағасында Айдабол Едіге би Төлебайұлы жатыр. Былтырғы жылы Баянауыл ауданындағы Жаңатілек ауылының азаматтары би бабаның басын көтеріп, ас берген болатын. Негізі Елтай ауылының тарихи атауы - Едіге және ол жерден 7-8 шақырым жерде Едіге деп аталатын темір жол станциясы бар. Едіге бидің бұл жерде жатқаны 1898 жылы орыс зерттеушілері жасаған картада анық көрсетілген.

Едігеден жоғары, 15-20 шақырым жерде, Шорман өзенінің бойында Шорман би Құлшұлы жерленген. Шорман бидің Ерейментаудың сыртындағы жайлауына барып қайтыс болғанын Мәшһүр Жүсіп жазады. Және жоғарыда аталған, 1898 жылы жасалған картада Шорман бидің де жатқан жері «могила Черман» деп анық көрсетілген.

Шорманнан жоғары, 10 шақты шақырым жерде Олжабай ауылының жанында Абылай заманының қаһарманы Олжабай батыр Толыбайұлы жатыр. Бұл жердің тарихи атауы - Олжабай сәресі. Батыр қайтыс болғасын, сүйегін Түркістандағы Әзірет Сұлтанға апарып қоямыз деп, теріге тігіп, сөрелеп қойса керек. Бірақ бір себептермен апара алмай, сол араға жерленіпті.

Санасында сәулесі бар, сөз түсінер азамат болса, туған өлке мен халқының қадір-қасиеті жайлы бұдан артық жеткізіп айту мүмкін емес. Яғни, Президентіміз Тәуелсіз елдің тұғырнамасының тірек болар бір қанаты ата тарихымыз екенін анықтап тұрып айтады.

Елбасының осы мақаласынан соң, биылғы жылы әр аймақта өлкетану бағытында арнайы экспедициялар ұйымдастырылып, тарихи маңызы бар жерлер қайтадан анықталып, нақтыланып, оларды келер ұрпақ санасында қалдыру үшін түрлі шаралар жасалуда.

Осындай игі бастамаға үн қосқан Павлодар облысы әкімдігі жергілікті өлкетанушы азаматтардың ұсынысын қолдап, «Байтақ даладағы бабалар ізімен» атты тарихи-танымдық экспедиция ұйымдастырып, бір топ адам көршілес Ақмола облысының біраз жерлерін аралап қайтқан едік. Экспедицияның мақсаты: Баянауыл жерінен шыққан, бірақ бір замандарда белгілі себептермен Көкшетау, Ерейментау өңірлерінде мәңгілік мекен тауып қалған тарихи тұлғалардың зират-кесенелерін анықтап, соларға байланысты көнеден жеткен әңгімелерді қайтадан жаңғыртып, деректі фильм түсіру болатын. Бұл адамдардың жатқан жерлерін біреулер білгенмен, біреулер біле бермейді. Сондықтан оларға байланысты тарихи деректер біріншіден, кейінгі ұрпақ үшін қажет болса, екіншіден, ұлттық тарихымыздың бір бөлігі болып саналатын өлке тарихына толықтыру болары сөзсіз.

Ал, енді Баянаула жерін жайлаған Сүйіндік елінен шыққан тарихи тұлғалардың бұл жақта жерлену себебіне келсек, сонау XVIII ғасырдағы белгілі Ақтабан шұбырынды оқиғасынан кейін Орта жүз, оның ішінде Арғын елі біртіндеп Арқа өңіріне қоныс аударғанын тарихтан білеміз. Бұлардың ішінде Баянауыл өңіріне ат басын тіреген Сүйіндік рулары да бар. Осы ел Баянаулаға өбден орнығып, ес жиып, етек жапқасын, ғасырдан аса уақыт Шідерті, Өлеңті, Сілеті өзендерін кесіп өтіп, Көкшенің биіктеріне дейін барып жайлап жүрген. Бұл көштің батыс жақ шеті қазіргі Ақмола облысы, Ақкөл ауданындағы Домбыралы-Моншақты тауларына дейін жеткені мұрағаттық құжаттарда да, ел аузындағы әңгімелерде де сақталған. Осындай себептен, ел жайлауда жүргенде

Ақмола облысының Бурабай ауданындағы

..Біз жат идеологиялардың әсері туралы айтқанда, олардың артында басқа халықтардың белгілі бір құндылықтары мен мәдени символдары тұрғанын есте ұстауымыз керек. Туісінше, оларға өзіміздің ұлттық құндылықтарымыз арқылы ғана төтеп бере аламыз. Қазақстанның қасиетті жерлерінің мәдени-географиялық белдеуі – неше ғасыр өтсе де бізгі кез келген рухани жұтаңдықтан сақтап, аман алып шығатын символдық қалқанымыз әрі ұлттық мақтанышымыздың қайнар бұлағы. Ол – ұлттық бірегейлік негіздерінің басты элементтерінің бірі...

Мәдениет ауылының жанында жатқан Айдабол Торайғыр би Едігеұлы, Ерейментау ауданында Сілеті өзенінің бойында жатқан Қозған Түйте әулие Дүйсенейұлы, Ерейментаудың Қарағайлысындағы Балықты көлінің жағасында жатқан Күлік Көтеш ақын Райұлы, Едіге өзенінің жағасында жатқан Айдабол Едіге би Төлебайұлы, Шорман өзенінің жағасында жатқан Қаржас Шорман би Күшікұлы, Олжабай сәресінде жатқан (қазір Олжабай ауылы) Айдабол Олжабай батыр Толыбайұлы, Ақмырза өзенінің жағасында жатқан Құлболды батыр-әулие Шуманақұлы, Үшмырзаның көлінің (қазір Тамдыкөл деп аталады) жағасында жатқан Күлік Өтеміс

Шоркен Ақынұлы секілді тарихи тұлғалар - осының дәлелі.

Экспедиция барысында біз Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының жазбалары мен кейбір мұрағаттық деректерді негізге алғанымызды айта кеткіміз келеді.

Біздің осы сапарымызға Қазақстан-Павлодар телеарнасы да демеушілік танытып, танымал тележурналист және қазақтың рухы биік қыздарының бірі Өсел Жақсыбай қарындасымыз жанымызда болып, бабалардың ізі қалған шежірелі аймақтарды бірге аралады. Фильмді түсірген оператор - Нияз Смағұл, жүргізуші - Серік Сөйітов атты азамат.

Енді жоғарыда аттары аталған тарихи тұлғалар жайлы біреу сөз. Жасыратыны жоқ, Мәдениет ауылының жанында жатыр деген Айдабол Торайғыр би жайлы кезінде әрқилы пікір болып, кейбіреулер бұл деректі теріске де шығарған. Дегенмен, сонау бір жылдары «Сарыарқа самалының» бетінде біздің «Торайғыр би қайда жерленген?» атты мақаламыз жарияланып, онда жан-жақты түсінік бергенбіз. Сондықтан айтылған жайды қайталамай-ақ қоялық дедік. Ең бастысы, би бабамыздың зиратын біздерге 2011 жылы көрсеткен Дулат атты ақсақал: «Қарағым, бұл бекер сөз деп ойлап қалма, себебі сонау соғыстың алдында, біздің бала күнімізде үлкендер осы жерде Сүйіндік елінің Торайғыр деген биі жатыр дейтін. Және осы уақытқа дейін осы жер Торайғыр тауы деп аталады» - деген болатын.

Сондай-ақ, Сілеті өзенінің бойында жатқан Қозған Түйте әулие Дүйсенейұлы жайлы да біраз дау-тартыс болғанын білеміз. Бірақ Мәшһүр Жүсіп оның Сілеті бойында жерленгенін өз жазбаларында анық айтады. Сондай-ақ, 1868 жылы жасалған картада ол аймақ «Түйтенің адыры» деп анық көрсетілген.

Тағы бір тарихи орын - Ерейментаудағы Балықты көлі. Бұл араға Абылай заманының атақты ақыны Көтеш Райұлы жерленген. Мәшһүр Жүсіп бабамыз: «Көтешті 80-ге келген шағында Шерудің ағашы деген жерде ел тонаған ұрылар тонап, өлтіріп кетіпті. Денесін кейін тауып алып, Балықты көлінің жағасына әкеліп қойыпты» - дейді. Бір айта кететін жайт, Көтеш ақын талай

сол араға жерленіпті.

Олжабайдан солтүстік батысқа қарай 30 шақырым шамасында, Ақмырза өзенінің жағасында бүкіл Айдабол, Күлік, Ақбура, Тұлпар, Майлытон, Шегір руларының түп атасы Құлболды батыр-әулие Шуманақұлының кесенесі тұр. Құлболды баба жайлы да Мәшһүр Жүсіп өз жазбаларында айтып өтеді. Және Ерейментау жерінде де Құлболды баба жайлы біраз әңгімелер сақталып қалған, бірақ оның көлемі көтермейді. Бір айта кететін нәрсе, өзен атауына ие болып қалған Ақмырза батыр да Қаржастың Құлықе тармағынан, Мырзағұл батырдың баласы.

Ерейментаудан Павлодарға қарай шығатын тас жолдың бойынан солтүстікке қарай 10 шақты шақырым жерде, Малтабар ауылынан төмен Күлік-Тілеуімбет Жақсы Жанайдардың баласы Өтеміс абыз бен Айдаболдың Добан Шаржау баласы, Төкі Шоң баласы, Шоркен Ақын баласы атты үш мырзасы жерленген. Мәшһүр Жүсіп: «Өтеміс абыздың зиратына барып дұға қылдым, қабірінің тап ортасынан қайың өсіп шығыпты» - дейді. Шындығында, сол жердегі 5-6 қабірдің бәрінің ортасынан қайың ағашы өсіп шығыпты. Және тас молалардың барлығының қалануы да бүгінгіден басқаша.

Бір ғажабы, 2-3 ғасырға жуық уақыт өтсе де, Көкшетау, Ерейментау өңірлерінде Баянауыл-Сүйіндік еліне қатысты топонимдер (жер атаулары) сол күйінде сақталып қалған. Мысалы, Көкшетау жағындағы Айдабол ауылы, Итемген-Мамайдың көлі (Итемген мен Мамай - Шоң бидің балалары), Торайғыр тауы, Ерейментау жеріндегі Түйтенің адыры, Үшмырзаның көлі, Едіге, Шорман өзендері, Тайбай көлі, Олжабай сәресі, Ақмырза өзені, Шәкей ауылы, т.б. айтуға болады.

Міне, өлке тарихын түгендеуге қатысты ұйымдастырылған «Байтақ даладағы бабалар ізімен» атты тарихи-танымдық экспедицияның атқарған жұмысы осындай. Аталмыш шараны іске асыруға рухани және материалдық көмек жасаған облыс әкімдігіне, басқадай азаматтарға алғысымыз шексіз.

Сайлау БАЙБОСЫН,
жобаның авторы, өлкетанушы.